

Veranderingen in vogelnamen

Steve Geelhoed

Inleiding

De laatste generaties Nederlandse vogelaars zijn gewend geraakt aan het gebruik van de vogelnamen en volgorde uit de lijst van professor Voous (1980). De afgelopen jaren zijn verschillende Nederlandse namen echter veranderd en heeft een aantal ondersoorten een soortstatus gekregen. Jammer genoeg is er binnen de Nederlandse vogelaarswereld geen overeenstemming over de onderscheiden soorten en de gebruikte namen. Binnen de Nederlandse ornithologie houdt de Commissie Systematiek Nederlandse Avifauna (CSNA) zich bezig met de naamgeving en systematiek van in Nederland voorkomende soorten. De afgelopen jaren heeft de CSNA een aantal veranderingen voorgesteld, die in deel I van de nieuwe, Nederlandse avifauna (Van den Berg & Bosman, 1999) zijn overgenomen. Ook de redactie van Fitis neemt de voorgestelde veranderingen over, omdat we van mening zijn dat het gebruik van één naamlijst te prefereren is boven het gebruik van verschillende.

In dit stuk staat enige achtergrondinformatie over de veranderingen in naamgeving en taxonomie. Het stuk beperkt zich tot de grote lijnen van de boeiende discussie over het onderscheiden van (onder)soorten. Voor meer informatie wordt verwezen naar Sangster et al (1997, 1999) en de samenvattingen van de lezingen op de NOU-dag "Vogelen in de volgende eeuw" in Limosa 72(3).

Soorten en soortbegrippen

Het voert te ver om het ontstaan van soorten hier uit de doeken te doen, maar volgens de evolutietheorie ontstaan soorten als gevolg van aanpassingen aan hun omgeving. Soorten kunnen alleen ontstaan en zichzelf in stand houden als ze geïsoleerd zijn van andere soorten. Uitwisseling van erfelijk materiaal (als gevolg van voortplanting) met nauwverwante soorten wordt minder frequent en uiteindelijk zelfs onmogelijk. Zo heeft langdurige isolatie van populaties tijdens de laatste ijstijd geleid tot het ontstaan van verschillende soorten Europese eenden en ganzen (Ploeger, 1968).

In het voorgaande is het begrip soort gebruikt zonder een duidelijke omschrijving van hetgeen er onder verstaan wordt. In de biologische wereld zijn namelijk verschillende soortbegrippen in gebruik, waardoor soorten afhankelijk van het gebruikte begrip anders gedefinieerd worden. Ieder begrip heeft verschillende voor- en nadelen. Afhankelijk van het doel is het ene begrip bruikbaar dan het andere. Uiteindelijk hebben alle indelingen één ding met elkaar gemeen: communicatie tussen vogelaars. Het is buitengewoon praktisch als iedereen met dezelfde naam hetzelfde beestje bedoelt.

In vogelaarskringen zijn twee soortbegrippen in zwang: het biologisch soortbegrip en het fylogenetisch soortbegrip. Het biologisch soortbegrip is het klassieke soortbegrip, waar de meeste vogelaars mee opgegroeid zijn. Volgens deze opvatting zijn soorten groepen van zich onderling voortplantende natuurlijke populaties die reproductief van andere dergelijke groepen gescheiden zijn (Wattel, 1999). Belangrijk in deze definitie is het vermogen tot voortplanting binnen een soort en het onvermogen tot voortplanting met andere soorten.

Het fylogenetisch soortbegrip is minder bekend, maar stamt toch ook al uit de jaren zestig, en neemt de afstammingsgeschiedenis en niet het vermogen tot voortplanten als uitgangspunt. Kritiek van fylogeneten op het biologisch soortbegrip is dat ook evolutionair niet verwante soorten met elkaar kunnen kruisen en dat het bij veel geografisch gescheiden (onder)soorten onmogelijk is te voorspellen of ze zouden kruisen als ze met elkaar in contact zouden komen. Volgens deze opvatting is de status van soort gerechtvaardigd als aan de volgende eis is voldaan: soorten zijn groepen individuen die zich in een of meerdere kenmerken onderscheiden van andere groepen. Binnen het fylogenetische soortbegrip zijn twee stromingen te onderscheiden:

1. Diagnostische: een unieke combinatie van kenmerken bepaalt de soortstatus. De afzonderlijke kenmerken mogen echter ook bij andere soorten voorkomen.
2. Monofylie: één of meer unieke kenmerken bepalen soortstatus. De afzonderlijke kenmerken mogen dus niet bij andere soorten voorkomen.

Toepassing van het fylogenetisch soortbegrip leidt altijd tot een groter aantal soorten dan bij toepassing van het biologisch soortbegrip. Zo zien fylogeneten ondersoorten als ongewenst, omdat ze bij het onderscheiden van soorten uitgaan van "zo basaal mogelijke eenheden".

Bij haar indeling van soorten heeft de CSNA voor het fylogenetisch begrip gekozen. De onderscheiden soorten in de huidige CSNA-lijst voldoen echter aan de criteria van zowel het biologische als het fylogenetische soortbegrip. Nieuwe kennis kan leiden tot het onderscheiden van soorten die niet onder de biologische soortdefinitie vallen.

Soortvolgorde

Lezers van de Fitis zijn gewend dat de waarnemingenrubriek begint bij de duikers en eindigt met de gorzen. Soorten worden besproken in een vaste volgorde. Deze volgorde is gebaseerd op een systematische indeling van alle vogelsoorten, een soort stamboom. De ideale systematische indeling geeft de evolutionaire ontstaansgeschiedenis en dus de verwantschappen tussen soorten weer. Nauwverwante soorten staan dicht bij elkaar. Afspraak is bovendien dat de oudste soortgroepen eerder komen dan later ontstane groepen. Het zal duidelijk zijn dat een lijst vogelnamen een flauwe afspiegeling is van een stamboom met verschillende vertakkingen.

De indeling van vogelsoorten was tot voor kort vrijwel onveranderd gebaseerd op het werk van Wetmore uit de eerste helft van de twintigste eeuw. Systematici hebben echter niet stilgezeten, zodat allerlei nieuwe inzichten in de verwantschappen tussen soorten zijn ontstaan. Met name onderzoek aan genetisch materiaal (DNA) heeft tot nieuwe kennis geleid. De CSNA heeft de nieuwste, fylogenetische inzichten meegenomen in haar indeling. De meest in het oog springende verandering is het "verschuiven" van de eendachtigen en hoenders. Deze families blijken ouder te zijn dan de meeste andere soortgroepen en komen in de nieuwe volgorde dus helemaal vooraan, nog voor de duikers.

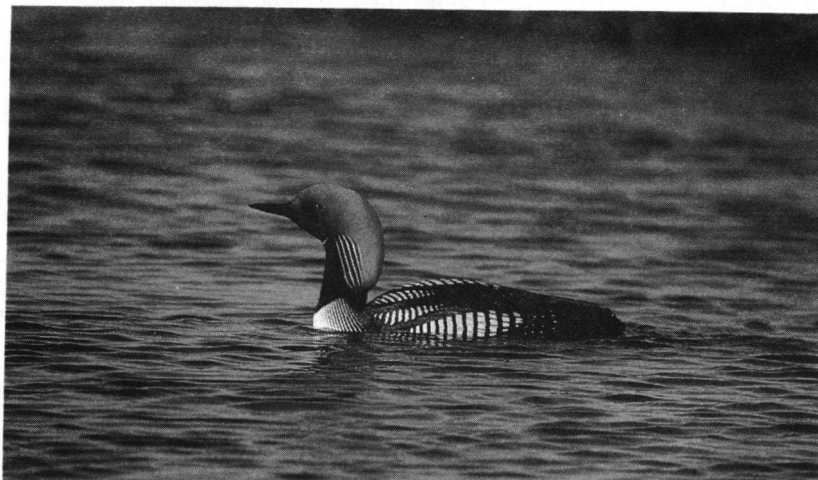
Naamgeving

In de naamgeving is weinig veranderd. De Nederlandse namen zijn nauwelijks gewijzigd en de veranderingen die hebben plaatsgevonden zijn veelal aanpassingen aan nieuwe spellingregels. In tabel 1 zijn de veranderingen op een rijtje gezet. In de wetenschappelijke (en vaak Latijnse of verbasterde oud-Griekse) soortnamen is wel het een en ander gewijzigd.

Wetenschappelijke namen bestaan uit twee delen, bijvoorbeeld *Phylloscopus trochilus* of *Phylloscopus collybita*. Het eerste deel is de zogenaamde genusnaam, vergelijkbaar met onze achternaam. Soorten die tot hetzelfde genus behoren, hebben dezelfde eerste naam. Het tweede deel geeft aan welke soort het betreft. In dit geval staat *Phylloscopus* voor boszangers. En *trochilus* en *collybita* voor respectievelijk Fitis en Tjiftjaf. Bij een aantal soorten worden bovendien verschillende ondersoorten onderscheiden, die veelal een eigen verspreidingsgebied, andere kenmerken en/of gedrag hebben. In de wetenschappelijke naamgeving worden ondersoorten aangegeven met een derde naam. Bijvoorbeeld *Larus argentatus argentatus* voor de in Scandinavië broedende Zilvermeeuw en *Larus argentatus argenteus* voor de o.a. in Nederland broedende Zilvermeeuw.

Tabel 1. Verschillen tussen Voous en CSNA in naamgeving van soorten, die tot de regionale avifauna behoren.

Voous	CSNA
Eidereend	Eider
Jan van Gent	Jan-van-gent
Rose Pelikaan	Roze Pelikaan
Woudaapje	Woudaap
Kanoetstrandloper	Kanoet
Am. Gestreepte Strandloper	Gestreepte Strandloper
Bonaparte's Strandloper	Bonapartes Strandloper
Witgatje	Witgat
Dikbekzeekoet	Kortbekzeekoet
Steppenhoen	Steppehoen
Tortelduif	Zomertortel
Heggenmus	Heggenmus
Waaierstaarrietzanger	Graszanger
Sprinkhaanrietzanger	Sprinkhaanzanger
Bladkoninkje	Bladkoning
Goudhaantje	Goudhaan
Vuurgoudhaantje	Vuurgoudhaan
Baardmannetje	Baardman
Vlaamse Gaai	Gaai
Rose Spreeuw	Roze Spreeuw

Ook de (Europese) Parelduiker en deze (Noordamerikaanse) Pacifische Parelduiker blijken twee verschillende soorten te zijn. Piet Munsterman.

Tabel 2. Verschillen tussen Voous en CSNA in soortstatus van soorten en ondersoorten, die tot de regionale avifauna behoren.

Voous	CSNA
Noordse Pijlstormvogel <i>Puffinus puffinus</i>	Noordse Pijlstormvogel <i>P. puffinus</i> Vale Pijlstormvogel <i>P. mauretanicus</i> Yelkouan Pijlstormvogel <i>P. yelkouan</i>
Kuhls Pijlstormvogel <i>Calonectris diomedea</i>	Kuhls Pijlstormvogel <i>C. diomedea</i> Scopoli's Pijlstormvogel <i>C. borealis</i> Kaaipverdische Pijlstormvogel <i>C. edwardsii</i>
Kleine Zwaan <i>Cygnus columbianus</i>	Fluitzwaan <i>C. columbianus</i> Kleine Zwaan <i>C. bewickii</i>
Rietgans <i>Anser fabalis</i>	Taigarietgans <i>A. fabalis</i> Toendrarietgans <i>A. serrirostris</i>
Canadese Gans <i>Branta canadensis</i>	Kleine Canadese Gans <i>B. hutchinsii</i> ssp Grote Canadese Gans <i>B. canadensis</i> ssp
Rotgans <i>Branta bernicla</i>	Witbuikrotgans <i>B. hrota</i> Rotgans <i>B. bernicla</i> Zwarte Rotgans <i>B. nigricans</i>
Wintertaling <i>Anas crecca</i>	Wintertaling <i>A. crecca</i> Amerikaanse Wintertaling <i>A. carolinensis</i>
Zwarte Zeeëend <i>Melanitta nigra</i>	Zwarte Zee-eend <i>M. nigra</i> Amerikaanse Zee-eend <i>M. americana</i>
Kleine Mantelmeeuw <i>Larus fuscus</i>	Baltische Mantelmeeuw <i>L. fuscus</i> Kleine Mantelmeeuw <i>L. graellsii</i>
Zilvermeeuw <i>Larus argentatus</i>	Zilvermeeuw <i>L. argentatus</i> Geelpootmeeuw <i>L. michahellis</i> Pontische Meeuw <i>L. cachinnans</i>
Oeverpieper <i>Anthus spinoletta</i>	Oeverpieper <i>A. petrosus</i> Waterpieper <i>A. spinoletta</i>
Gele Kwikstaart <i>Motacilla flava</i>	Engelse Kwikstaart <i>M. flavissima</i> Gele Kwikstaart <i>M. flava</i> Noordse Kwikstaart <i>M. thunbergi</i>
Witte Kwikstaart <i>Motacilla alba</i>	Witte Kwikstaart <i>M. alba</i> Rouwkwikstaart <i>M. yarrellii</i>
Roodborsttapuit <i>Saxicola torquata</i>	Roodborsttapuit <i>S. rubicola</i> Aziatische Roodborsttapuit <i>S. maura</i>
Bladkoninkje <i>Phylloscopus inornatus</i>	Bladkoning <i>P. inornatus</i> Humes Bladkoning <i>P. humei</i>
Bergfluitier <i>Phylloscopus bonelli</i>	Bergfluitier <i>P. bonelli</i> Balkanbergfluitier <i>P. orientalis</i>
Tjiftjaf <i>Phylloscopus collybita</i>	Tjiftjaf <i>P. collybita</i> Iberische Tjiftjaf <i>P. brehmii</i>
Kraai <i>Corvus corone</i>	Zwarte Kraai <i>C. corone</i> Bonte Kraai <i>C. cornix</i>
Barmsijs <i>Carduelis flammea</i>	Kleine Barmsijs <i>C. cabaret</i> Grote Barmsijs <i>C. flammea</i>

Enfin, bij een aantal soorten blijken de verwantschappen anders te zijn dan vroeger werd gedacht. De genusnamen zijn dientengevolge aangepast. Zo blijkt een in Nederland zeer zeldzame soort als de Kleine Spotvogel nauwer verwant te zijn aan de karekieten dan aan de spotvogels, zodat de wetenschappelijke naam van *Hippolais caligata* is veranderd in *Acrocephalus caligatus*. Een ander voorbeeld vormen de zwemeenden: (Amerikaanse) Smient en Krakeend vormen een apart genus *Mareca*, terwijl Wilde Eend, talingen en dergelijke tot het geslacht *Anas* blijven behoren.

Tot slot

In de avifauna van Nederland en de in de loop van 2000 te verschijnen nieuwe handleiding voor het invullen van waarnemingskaartjes is de volledige nieuwe soortenlijst te vinden. De veranderingen in Nederlandse namen en onderscheiden (onder)soorten ten opzichte van de lijst van Voous zijn samengevat in tabel 1 en 2. Hoewel ondersoorten volgens het fylogenetisch soortbegrip ongewenst zijn, is een aantal ondersoorten bij gebrek aan kennis over hun (soort)status, voorlopig gehandhaafd. Een aantal ondersoorten die geen soortstatus krijgen, kan als "ras" beschouwd worden. Of in ieder geval een aanwijzing geven over de herkomst ervan. In de wetenschappelijke naam komt dit tot uitdrukking in het behouden van de derde naam (tussen aanhalingstekens). Bijvoorbeeld *Larus argentatus "argentatus"* voor de in Scandinavië broedende Zilvermeeuw, terwijl onze broedvogels tot *L.a."argenteus"* gerekend kunnen worden.

Tot slot, dankzij voortgaand (DNA-)onderzoek zal de kennis over verschillen tussen (onder)soorten en verwantschappen toenemen, zodat veranderingen in de toekomst zullen plaatsvinden. Dankzij toepassing van het fylogenetisch soortbegrip is het mogelijk dat daarbij soorten onderscheiden zullen worden die in het veld niet of nauwelijks van elkaar te onderscheiden zijn.

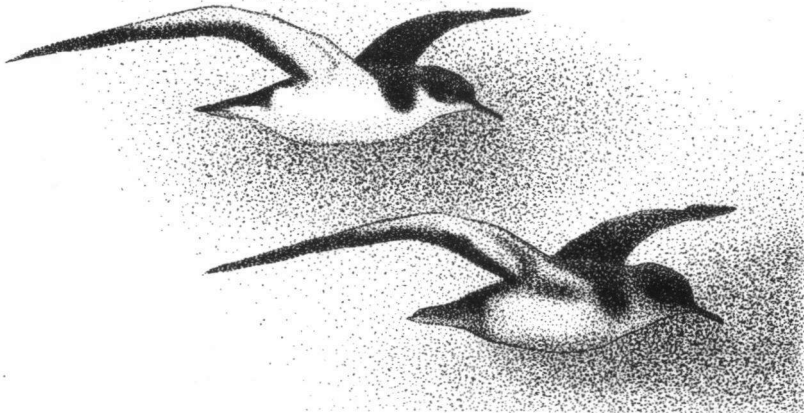
Dankwoord

Ondanks drukke bezigheden heeft Arnoud van den Berg het stuk kritisch doorgenomen en van commentaar voorzien. Waarvoor dank.

Literatuur

- Berg, A.B. van den & Bosman, C.A.W., 1999. Zeldzame vogels van Nederland. Avifauna van Nederland 1. GMB Uitgeverij, Haarlem/KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Ploeger, P.L., 1968. Geographical differentiation in Arctic Anatidae as a result of isolation during the last glacial. *Ardea* 56(1): 1-159.
- Sangster, G., Hazevoet, C.J., Berg, A.B. van den & Roselaar, C.S., 1997. Dutch avifaunal list: taxonomic changes in 1977-97. *Dutch Birding* 19(1): 21-28.
- Sangster, G., Hazevoet, C.J., Berg, A.B. van den, Roselaar, C.S. & Sluys, R., 1999. Dutch avifaunal list: species concepts, taxonomic instability, and taxonomic changes in 1977-1998. *Ardea* 87(1): 139-165.
- Voous, K.H., 1980. Lijst van Europese Broedvogels, inclusief Nederlandse Vogellijst. *Limosa* 53(3): 91-104.
- Wattel, J., 1999. Soortbegrip of soortmodel? *Limosa* 72(3): 115.

Steve Geelhoed, Leon. Springerlaan 300, 2033 TH Haarlem

Noordse (boven) en Vale Pijlstormvogel: twee soorten. Let ook op verschillen in structuur: Vale Pijl met dikkere buik, kortere staart (poten steken voorbij de staart), langere hals en snavel. Roy Slaterus.